

Fenomenul împrejmuirilor. Hotarul de la ancestral la actual. Studiu comparativ: Gorj-Maramureș.

Janeta Ciocan, Albinel Firescu

Întemeierea și dezvoltarea comunităților umane s-a realizat, din cele mai vechi timpuri și până în prezent, sub auspiciile factorilor *sociali, geografici și economici*. Aceștia sunt mai mult decât mijloace constitutive în istoria comunităților, reprezentând un permanent proces de șlefuire. A face o analiză *sticto-senso* a oricăruia dintre ei este de-a dreptul imposibil, întrucât există nu numai o permanentă întrepătrundere, dar și o determinare reciprocă. În schimb, obiectul studiului îl pot constitui urmările interacțiunii și influenței acestor factori, de fapt o istorie a culturii și civilizației, cu permanentă raportare la context. Cu alte cuvinte, acolo unde informațiile sunt lacunare, de pildă în privința socialului, cunoașterea detaliilor de ordin geografic și economic, coroborate cu structura civilizației la momentul analizei (prin comparație), poate aduce lămuriri esențiale în studiul istoric.

În acest caz, am propus, ca exercițiu, două zone distincte: Gorj și Maramureș, iar ca țintă a preocupărilor, elementul primordial al constituirii comunităților, anume: delimitarea proprietății. Pornind de la ipoteza că cele două zone cunosc diferențe de ordin geografic și social, ajungem la concluzia, într-o veritabilă demonstrație matematică, prin identificarea structurilor comune de cultură și civilizație cu privire la tipologia locuirii, că cele două elemente invocate (geografic și social) sunt părți integrante ale unui adevăr mult mai mare: unitatea de cultură și civilizație dincolo de orice aparențe.

Cu siguranță, ideea de hotar a apărut destul de timpuriu în istoria umanității. „Ca reper pe scara evoluției umanității punerea între hotare înseamnă ieșirea din haos și intrarea în cosmos (înțeles ca spațiu ordonat, univers bine delimitat) adică întâiul pas dinspre natură spre cultură.”¹

Hotarul, ca limită convenită, este o noțiune fundamentală în stabilirea spațiilor. În momentul în care, omul, a pus stăpânire pe un anumit spațiu, a simțit nevoia să marcheze cu semne clare limitele lui, numai așa a putut efectiv simți că-i aparține. În cazul întemeierii așezărilor această marcare s-a putut identifica cu elemente naturale propriu-zise, de multe ori memoria colectivă determină hotarul ca fiind inclusiv vecinătatea imediată a delimitării efective. Cu toate acestea hotarul avea valoare absolută, după cum certifică și pietrele de hotar sau alte semne realizate cu scopul eliminării oricărei eventuale confuzii. Documentele medievale confirmă adesea existența unor astfel de semne de hotar. Putem afla dintr-un document de la 1169 că regele Ștefan a însărcinat pe Boleslau prepozitul de Buda

¹ Camelia Burghel, *Hotarul satului. Receptarea valorilor multiple ale hotarului în societatea tradițională*. În Revista Bistriței 1998-1999, Editura Clusium, Bistrița, 1999, p. 219

să „hotărânicească prin semne de hotar”² limitele posesiunilor mănăstirii Sâniob. În toate documentele medievale din Transilvania, de judecată pentru posesii sau de acordare a unor danii, se stabilește cu precizie hotarul domeniului respectiv folosindu-se și elemente geografice. Același fapt de stabilire precisă a hotarelor moșiilor, menționându-se pietre de hotar sau alte puncte de reper cum ar fi râuri, copaci, munți îl întâlnim și în documentele medievale din Țara Românească.

În ceea ce privește definirea proprietăților, întâlnim, cu o deosebită frecvență, termenii de *moșie*, *ocină*, *dealniță*, *săliște*³.

În măsura în care proprietatea era determinată în vatra satului, întâlnim expresia „în (din) *siliștea* satului”⁴, iar ca moștenire: „...să-i fie lui de *dedină* și de *ohabă* fiilor...”⁵.

Hotarul era stabilit de la ... până la ..., urmând semne precise: Exemplu „... *hotarul* să se știe: de la Apa Râmnicului până la *movila* Rezii...”⁶

Întâlnim, de asemenea terminologia de *hotărnicie*, drept acțiune de stabilire a proprietății: „... 12 boieri hotarnici [...] au luat via lui Negre logofăt” și „... ispravnic la hotarnicie a fost cinstitul dregător...”⁷.

Hotarul cuprindea ca un brâu întreaga comunitate cu oamenii, cu casele, cu pământul agricol, cu pășunea pentru animale, în consecință se impunea luarea unor măsuri speciale de protecție a ceea ce se afla în interiorul lui. Sistemul de credințe și practici rituale care privesc hotarul sunt numeroase și cu mici diferențe se întâlnesc pe întreg teritoriul românesc. În preajma hotarului puterea maleficului este aproape totală. De aceea la întemeierea localităților limita de hotar se stabilea în funcție de distanța la care se putea auzi sunetul de clopot, de toacă, cântatul cocoșului singurele care puteau destrama fabulosul dezlănțuit la adăpostul întunericului de către personaje mitice: ielele (ale sfinte, frumoasele), strigoii, necuratul, etc...de aici și necesitatea sfințirii hotarului precum și respectarea necondiționată a învățăturii împământenite: să nu construiești pe hotar, să nu rămâi peste noapte la hotar. Drumurile satului, care ies dincolo de hotare, sunt întodeauna protejate de troița așezată astfel încât obliga trecătorul să privească spre răsărit când se închina, gestul punând persoana sub protecția divină atunci când părăsea spațiul protejat al comunității⁸.

Dacă hotarul reprezintă limita satului, de bună seamă că gospodăria întruchipează microcosmosul familial. De la bun început rolul împrejmuirii gospodăriei a fost în primul rând de protecție, de apărare a bunurilor, și recoltelor

² *Documente privind istoria României veacul XI, XII și XIII, C. Transilvania vol. I*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București 1951, p. 4-5

³ *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. XXVII, Editura Academiei Române, București, 2013, doc. 256, 279, 355, 462, 500.

⁴ *Ibidem*, doc. 353.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, doc. 24.

⁸ Ion Pop-Curșeu, *Magie și Vrăjitorie în cultura română. Istorie, literatură, mentalități.*, Editura Cartea Românească, Polirom, 2013, P. 208 și urm.; Dumitru Stăniloaie, *Reflecții despre spiritualitatea poporului Român*, Editura Elion, București, 2002, p. 132.

și a membrilor ei împotriva spiritelor rele care ar fi putut aduce degradarea materială, boli, într-un cuvânt insuccese pe toate planurile. Apariția lui în istoria omului va fi fost una timpurie și „se leagă de preocupările străvechi, generale, de apărare spre exterior și de restrângere a circulației interioare. Gardurile s-au diferențiat în timp datorită materialelor folosite și tehnicilor de construcție. La confecționarea lor s-a avut în vedere nu numai importanța practică, ci și dorința ca aspectul exterior al gospodăriei să fie cât mai îngrijit, mai frumos”.⁹ Gardul cu poarta aveau rol de hotar, dar și un caracter organizatoric și de reprezentare. În ce privește împrejuririle Paul Petrescu atrăgea atenția că „pe elementele de îngrădire și acces în gospodăria țărănească”¹⁰ descoperim frecvent imaginea omului. Dacă ne gândim că în timpurile din preistorie, nu de puține ori, morții erau înhumați în gospodărie, sau chiar în casă, nu ne miră credința rămasă în timp că aceștia sunt păzitori ai casei și gospodăriei și după dispariția lor. În acest context putem face o legătură strânsă cu faptul că până în a doua parte a secolului al XX-lea stâlpii de rezistență din gard aminteau o siluetă umană, fie ea și foarte stilizată¹¹, iar prin faptul că o parte importantă a lor se află în pământ fac legătura cu cei plecați din această lume. Lucrați astfel încât să aibă capătul terminat explicit sub forma unui cap de om, sau doar amintind silueta umană aceștia se constituiau în „armata strămoșilor” care veghea ca nici un duh rău să nu pătrundă în interiorul gospodăriei. (Culegător Janeta Ciocan; informatori: Ivan Ianos și Ivan Marta, în vârstă de 80 de ani în 1980; Mocira) „Credința că stâlpii sunt reprezentări ale unor persoane reale, dar plecate în „cea lume” se manifestă în satul românesc în noaptea de Sântandrei [„Sfântul Andrei”] când fetele, pe întuneric total, leagă o fundă de unul din stâlpii gardului (imaginea unei persoane reale în mintea lor) pentru a vedea a doua zi cum va arăta ursitul (tânăr și frumos dacă stâlpul e drept, mai bătrân și urâtel dacă stâlpul e unul cu cioturi).”¹²

În timp gardul, în cadrul gospodăriei a primit o funcționalitate multiplă. În urma unei evoluții firești, a caracterului mixt al ocupațiilor, a avut loc compartimentarea curții prin separarea oborului vitelor sau a grădinii. Uneori gardurile le întâlnim și în afara gospodăriei, ele împrejurind și alte categorii de teren cu scopul de apărare a culturilor. La acestea din urmă nu vom întâlni nici o preocupare legată de aspectul acestuia fiind confecționate din ceea ce omul avea la îndemână.

În funcție de destinație, de abundența materialelor de construcție sau de starea socială a proprietarilor tipologia gardului este caracterizată de o mare diversitate pornind de la forme arhaice – garduri de măracini, de stobori împlețiți

⁹ Valer Btură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1989, p. 89

¹⁰ Paul Petrescu, *Motive decorative celebre*, București, Editura Meridiane, 1971, p. 68.

¹¹ Janeta Ciocan, *Motivul antropomorf pe obiecte de artă populară din zonele etnografice din nordul Transilvaniei*, în *Drobeta XXV*, Seria Etnografie, p. 85-108

¹² Ibidem

cu nuiiele, de lănteți (la împrejmuirile viilor, grădinilor, livezilor) și până la gardurile „bune”, de la drum, realizate din scândură (uneori cu ornamente) sau din zidărie utilizând piatra de râu.

Gardului care avea rolul de a compartimenta gospodăria nu i se acorda o atenție deosebită, nici măcar legat de materialul din care se confecționa. În schimb, beneficia de un rol mult mai important cel care delimita gospodăria spre ulița pe care era așezată casa, atunci când era ridicat, punându-se accent atât pe materialul de construcție, dar mai ales pe latura estetică. Pentru realizarea lor cele mai modeste materiale de construcție întâlnite atât în zonele aflate în nordul Transilvaniei cât și în cea mai mare parte a Gorjului au fost nuiielele. Nu numai pentru construcția gardurilor se foloseau aceste nuiiele ci și pentru unele anexe gospodărești: coșare (pătule-adăposturi pentru știuleții de porumb). Materialul de construcție se obținea ușor în cadrul lucrărilor de întreținere a pădurilor sau pășunilor. Gardurile de nuiiele și anexe gospodărești ridicate din împletituri de nuiiele le întâlnim mai ales în zonele cu păduri de stejar și fag, în zonele unde crește alunul și care, în fiecare primăvară, prin lucrările de întreținere (curățare) furnizau suficient material – nuiiele lungi, maleabile, ușor de împletit de cel puțin trei metri – pentru ridicarea lui. Pentru perioada cercetată, întregul secol XX, pentru realizarea gardurilor din nuiiele se angajau meșteri specializați, care aveau o îndemânare deosebită în a da împletiturii un aspect cât mai plăcut. (Foto 1 a și b) Pentru o mai mare durabilitate în timp aceste împrejmuiri aveau învelitori. În nordul Transilvaniei cea mai întâlnită învelitoare era cea din paie de grâu sau secară, dar cei cu stare materială bună, mai ales în Țara Maramureșului, acopereau gardurile cu șită lucrată meșteșugit sub forma cozii de rândunică. Pe lângă aceste învelitori în Gorj pentru toate tipurile de gard se folosea foarte adesea țigla.

La fel de des întâlnite sunt și gardurile din lețuri înguste de lemn. Stâlpii de rezistență rămân ciopliți din lemn pe patru fețe cu o trimitere clară la imaginea stilizată a omului. Între aceștia se băteau, în partea de sus și în cea de jos, lețuri late de 4-5 cm, pe orizontală acestea devenind suportul pentru alte lețuri la fel de late, dar care în partea superioară puteau fi lucrate artistic. Gardurile din lețuri pot sau nu avea învelitoare care în nordul Transilvaniei va fi întodeauna de șită. (foto 2 a și b)

Oamenii cu stare materială bună își ridicau gardurile din scândură. Și la acestea întâlnim stâlpii de rezistență din lemn cioplit pe patru fețe sau din piatră de carieră, iar după mijlocul secolului al XX-lea acestea se turnau din ciment. Scândura era lucrată în vechime cu barda, apoi la gater și îmbinarea pe stâlpi, de cele mai multe ori se acoperea cu o scândură lucrată artistic. (foto 3 a și b)

În zonele din nordul Transilvaniei nu s-au construit garduri din piatră de râu sau carieră pentru gospodăria țărănească, ele puteau fi văzute doar la biserică și cimitir. În Gorj prezența lor ca garduri ce delimitau perimetrul gospodăriei sunt destul de frecvente. Atât în nordul țării cât și în Gorj, materialul se obținea prin adunarea pietrelor din râuri sau în unele zone din cariere de piatră (zona etnografică Țara Lăpușului), iar liantul folosit era pământul bătut. În Gorj, acolo unde se întâlnesc gardurile din piatră, poarta apare integrată în mod firesc arcadele sale

venind ca o continuare a zidului împrejmuitoar, pe când în nordul Transilvaniei porțile erau obligatoriu din lemn.

După mijlocul secolului al XX-lea aproape toate aceste sisteme de construcție a gardurilor au fost abandonate și materialele schimbate. Au apărut gardurile realizate pe fundație din ciment cu rame metalice sau din diferite alte materiale cumpărate din comerț. În ultimii ani gardurile din inox au invadat întreaga țară și riscul pierderii identității locale este major.

Pentru ca oamenii să poată circula dinspre gospodărie și spre ea, era nevoie ca împrejmuirea, indiferent care ar fi fost ea, să aibă întreruperi ceea ce ar fi făcut ca rolul de pavăză a gardului practic să dispară. Deschiderile au fost protejate prin **porți**, ca „elemente comune de comunicare cu obștea”¹³, care aveau rolul de a închide spațiul și în același timp de a permite trecerea. În cele ce urmează vom face o paralelă între porțile monumentale întâlnite în două zone etnografice de referință în peisajul românesc, îndepărtate geografic, dar atât de apropiate în ce privește creațiile din domeniul artei populare.

Dacă cele mai vechi porți au fost, cu siguranță, confecționate din aceleași materiale cu gardul, cu timpul, ca element principal al împrejurării ea devine un punct de reper pentru trecător vestind rangul proprietarului ei astfel rolul funcțional se completează cu unul decorativ. Porțile monumentale au apărut în evul mediu și erau un privilegiu nobiliar, dar cu timpul el a fost acordat și unor țărani privilegiați.¹⁴

Trebuie subliniat faptul că latura estetică are un pronunțat rol magico-religios, fiecare element decorativ având rădăcini în credințe străvechi legate tocmai de rolul protector al porții împotriva oricărui rău ce ar dori să penetreze în interiorul gospodăriei. De aceea la ridicarea porților, la fel ca și la edificarea casei, se luau măsuri drastice de prevedere. Cu siguranță la începuturi se vor fi practicat și sacrificii așa cum se întâmpla la ridicarea casei. Ne referim aici la sacrificarea unei găinii, de preferință neagră, și lăsarea sângelui în fundație, obicei practicat pe aproape întreg teritoriul românesc până după mijlocul secolului al XX-lea. În ce privește porțile, chiar și la ultimele ridicate, s-a putut constata obligativitatea ca meșterul să pună în fundația gropilor săpate pentru stâlpi: apă sfințită (curăță și păzește de rău mai ales boli), tămâie (de care fugea orice spirit malefic) și bani meniți a aduce prosperitate gospodăriei și membrilor ei.¹⁵ În Gorj se practica sfințirea porții după ce era ridicată cu busuioc și apă sfințită punându-se și un prosop. Poarta ca barieră împotriva răului delimita universul familial de cel al comunității, chiar al lumii. Ea reprezenta nu doar o limită a spațiilor deosebite calitativ, ci devenea mai mult o punte, un prag de trecere între sacru și profan, fără a asocia profanul cu irealul. Ulița satului este spațiul deschis, e a tuturor și a nimănui, răscrucea, cu precădere este locul specific desfășurării maleficului¹⁶. Spațiul domestic este protejat de influența externă, nocivă. În curte și în casă,

¹³ Gheorghe Focșa, Ioan Godea, Arhitectura gorjului, Editura de Vest, Timișoara, 2002, p.74

¹⁴ Idem, p. 91

¹⁵ Culegător Janeta Ciocan, informatori: Găvrilă Hotico Herenta mester din Ieud -72 ani în 2010

¹⁶ Paula Popoiu, Etnologie Universală și Românească, Editura Oscar Print, București, 2003, p. 69.

elemente creștine sau din vechiul fond acționează laolaltă cu aceiași calitate: crucea, icoana, pristolnicul, busuiocul, agheasma, tămâia, șarpele casei, cocoșul sunt menite a îndepărta orice ar putea dăuna bunăstării familiei.

Meșterii gorjeni și cei maramureșeni au creat de-a lungul secolelor XVIII, XIX și XX porți lucrute cu mare artă care încântă trecătorul și azi. Dacă în Gorj numărul porților care au putut fi studiate de cercetători este mai mic în Maramureș, ele sunt și azi socotite un brand. De-a lungul secolului al XX-lea au activat în Maramureș peste 15 meșteri vestiți constructori de porți.

Un fapt comun ambelor zone este acela că, de foarte multe ori, meșterul care a ridicat construcția a fost proprietarul gospodăriei sau un om mai iscusit din sat căruia îi plăcea să dea viață lemnului. Putem aprecia ca valabilă pentru ambele zone afirmația cercetătorului Francisc Nistor că porțile pot fi „considerate ca opere de artă populară deosebit de valoroase și, într-un anumit sens, ca niște <<arcuri de triumf>> rustice, frumusețea porților uimește cu atât mai mult cu cât creatorii lor au fost meșteri țărani lipsiți de o pregătire teoretică specială, care au realizat cele mai variate motive ornamentale din imaginație, fără a se folosi de modele. Ei au lucrat în schimb pe temeiul unei tradiții moștenite de generații, conform unui anumit <<model>> și a unei experiențe acumulate timp de milenii, sporită permanent”.¹⁷ În ambele zone lemnul a avut un rol de primă importanță în economia rurală și practic, în trecut, nu găseai bărbat care să nu știe mânuie uneltele de prelucrare a lemnului și să-și realizeze singur multe din lucrurile necesare în gospodărie și casă. De aceea porțile ajunse până la noi cataloga drept opere create de: țărani simpli - membrii ai gospodăriei respective; meșteri țărani pricepuți și care lucrau, în timpul liber, de plăcere (pe aceștia Francisc Nistor îi numește „meșteri pe seama lor”) și „meșterii de meserie”, cei care trăiau practicând acest meșteșug.

Porțile monumentale din ambele zone se construiau din lemn de stejar sau gorun, în Țara Maramureșului folosindu-se uneori pentru fruntar lemnul de brad. În ambele zone, porțile mai vechi de 1935*, sunt construite, în general, pe trei stâlpi masivi care susțin întreaga construcție. Că porțile cu trei stâlpi din Maramureș sunt cele mai vechi o demonstrează și studiul efectuat asupra tuturor construcțiilor maramureșene de acest gen realizat de Francisc Nistor în anii șaptezeci ai secolului trecut. Din cele 785 de porți inventariate de cercetător în 1977, 572 erau porți cu trei stâlpi.¹⁸

¹⁷ Francisc Nistor, *Poarta Maramureșeană*, Editura Sport – Turism, București, 1977, p.18

* Am menționat anul 1936, când în Țara Maramureșului a fost construită prima poartă cu cinci stâlpi și foarte repede poarta a devenit o modă. Despre această primă poartă pe cinci stâlpi se știe că a fost construită de artistul plastic Traian Bîlțiu Dăncuș. Acesta s-a născut în satul Ieud în familia dascălului Petru Bîlțiu Dăncuș. A terminat liceul în Satu Mare și apoi a plecat la București pentru a urma cursurile Școlii de Poduri și Șosele pe care a abandonat-o în favoarea celei de Arte Plastice studiind pictura, artele decorative și grafica. Deși a trăit în București se întorcea cu drag în Maramureș, întreaga sa operă fiind influențată de viața în satul maramureșean. Poarta de care vorbim, aflată azi în Muzeul Satului din Baia Mare, a ridicat-o în cadrul unei tabere de creație artistică organizată de Ministerul Culturii în Maramureș. (informații primite de la cercetător științific dr. Lector Univ. Ilie Gherheș)

¹⁸ Francisc Nistor, *Op. Cit.*, p 21

Stâlpii masivi, ciopliți dintr-un singur lemn, sunt puși în pământ la distanțe inegale între ei. Cei cu distanța mare între ei au rolul de a susține o poartă cu două aripi pentru a permite trecerea atelajelor, iar între cei cu distanța mică între ei folosesc pentru susținerea porțiței folosită de oameni și animale. Trebuie să remarcăm că în ce privește aceste edificii, Țara Maramureșului se detașează între zonele din țară care au ca specific porțile monumentale: Ținutul Secuiesc, Gorjul și Maramureșul. „Porțile maramureșene alcătuiesc un capitol important al civilizației lemnului și, văzute într-un context mai larg european, ele reprezintă o contribuție de seamă la îmbogățirea tezaurului cultural al vechiului nostru continent”¹⁹, la fel cum „din punct de vedere arhitectonic, volumetric și estetic, porțile din Gorj sunt veritabile nestemate ale patrimoniului artei populare românești”.²⁰

Cele mai importante părți ale unei porți sunt:

- **„stâlpii”** în Maramureș sau **„steneapii”** în Gorj sunt piese impresionante prin dimensiuni și astfel induc privitorului senzația de masivitate. Indiferent de numărul lor, intră în pământ aproximativ 1,20 m, iar ceea ce rămâne la vedere este acoperit cu ornamente sculptate în relief sau doar dăltuite într-o paletă largă de motive decorative pe care le vom descrie mai jos. (foto 1 a și b)
- **„fruntarul”** în Maraureș sau **„coroana”, „florarul”** în Gorj este piesa care leagă stâlpii în partea superioară și în același timp suportul pentru acoperiș. Lucrat la fel ca și stâlpii dintr-o grindă masivă și el este executat și decorat în aceleași tehnici ca stâlpii. Dacă în Maramureș fruntarul întodeauna va face, la îmbinarea cu stâlpii unghi drept, în Gorj el apare ca o semiarcadă curbă sau obtuză produs al unor elemente de legătură. (foto 2 a și b)
- **Chitușii**, piese care leagă stâlpii de fruntar au întodeauna și un pronunțat rol decorativ. (foto 2 a și b)
- **Aripile porților**. Atât porțița cât și aripile porții mari sunt confecționate din scânduri așezate vertical fără spațiu între ele închizând complet posibilitatea ca trecătorul să privească în curte. În general aceste scânduri sunt decorate prin traforare cu diferite motive. În Țara Maramureșului aripile porților sunt cele care fac diferența între poartă și vraniță. Poarta are aripile confecționate ca mai sus, iar vranița are o singură aripă confecționată din scânduri așezate orizontal cu spații mari între ele permițând observarea interiorului curții. Poarta sau vranița indică trecătorului statutul social al proprietarului. Porți aveau numai nemeșii (oameni liberi – proprietari de pământ), iar vraniță ceilalți. (foto 3 a și b)
- **Acoperișul** este de cele mai multe ori în patru ape, dar se întâlnesc și cu două ape, iar rolul lui era cel de protecție a întregii construcții. În

¹⁹ Mihai Dăncuș, *Arhitectura vernaculară și alte valori ale culturii populare în colecțiile Muzeului Etnografic al Maramureșului*. Editura Dacia, Cluj Napoca, 2010, p. 35

²⁰ Gheorghe Focșa, Ioan Godea, Op.Cit, p. 81

Gorj se întâlnesc și porți cu porumbar sau porți cu pod, unde până toamna târziu se păstrau poame sau struguri. La unele porți, atât în Gorj cât și în Maramureș, unul din stâlpi este mai mic și atunci avem două acoperișuri distincte.

- **Învelitoarea**, la porțile vechi, era întodeauna de șindrilă de brad, gorun, tei sau salcie, dar în secolul XX, mai ales după mijlocul lui, se putea folosi și țigla sau tabla.

Am subliniat mai sus că ele se constituie în adevărate arcuri de triumf, având un pronunțat caracter sculptural. ”Punctul de vedere etnografic, multă vreme precumpănitor în abordarea problematicii creației populare și calificarea obișnuită a artei populare drept artă - decorativă și aplicată -, au împiedicat multă vreme, și mai împiedică încă recunoașterea valorilor sculpturale și picturale din acest domeniu. Ele au rămas foarte adesea necunoscute, îngropate fiind sub considerațiile și interpretările în care funcționalitatea constituia criteriul dominant dacă nu exclusiv sau sub cele în care însușirile decorative, firește de nețăgăduit, înăbușeau aproape ciudat liniile și volumele formelor ce evident alcătuiau suportul oricărui decor, oricât de strălucitor”²¹.

Am amintit mai sus că în Maramureș, începând cu 1935 s-au construit porți pe mai mult de trei picioare. Pentru a ne face o imagine corectă legată de tipologia porților monumentale din lemn, atât în Gorj cât și în Maramureș, vom da mai jos numărul de picioare pe care se ridică o poartă.

- Poarta pe doi stâlpi. În Maramureș este rar întâlnită la gospodării și atunci este destinată atelajelor (vezi foto 10 a), dar cel mai adesea o întâlnim la intrarea în cimitire. În Gorj o întâlnim sub forma unei porți pe doi stâlpi înalți permițând trecerea atelajelor sau mai mică și mai îngustă permițând doar trecerea oamenilor și a animalelor, dar decorul ei subliniază clar rolul ei protector. (foto 10 b)
- Poarta pe trei stâlpi este cel mai frecvent tip de poartă atât în Gorj cât și în Țara Maramureșului. După studiul lui Francisc Nistor, în anii șaptezeci ai secolului trecut, 73,5% din porțile maramureșene aparțineau acestui tip. (foto 11 a și b)
- Poarta pe patru stâlpi având două porțițe cu acoperiș distinct apare în ambele zone destul de rar. (foto 12 a și b)
- Poarta cu cinci stâlpi, model apărut în 1935, realizat prima dată de pictorul Traian Bilțiu Dăncuș în satul Mara și ea se găsește doar în Maramureș. (foto 13)
- Începând cu anii șaptezeci ai secolului trecut în Maramureș, comanditarii în dorința de a demonstra starea materială prosperă comandă porți tot mai mari și mai bogat ornamentate, azi ele fiind mai întâlnite la diferite instituții, pensiuni și hoteluri. (foto 14)

Pentru privitorul de azi cea mai importantă caracteristică a porților este decorul care de cele mai multe ori acoperă suprafețe însemnate ale porții. Atât în

²¹ Paul Petrescu, *Motive decorative celebre*. Ed. Meridiane, București, 1971, p.48

Gorj cât și în Maramureș porțile sunt decorate prin sculptare în relief sau prin incizare și scrijelire cu o variată gamă de ornamente geometrice sau geometrizante și mai rar redate naturalist. Toate motivele decorative sunt simboluri care, în trecut, puteau fi citite ușor de cei care priveau poarta. Cu timpul înțelesul lor s-a pierdut, dar meșterii le-au pus în continuare pe porți pentru „că așa se cuvenea” sau, nu de puține ori, la cererea comanditarilor.

În cele ce urmează vom face o trecere în revistă a celor mai importante motive decorative întâlnite pe porțile din Gorj și din Maramureș fără a încerca o descifrare completă a semnelor și simbolurilor de pe porți.

Zig-zagul este un ornament întâlnit în toate culturile lumii, iar pe teritoriul românesc sunt multe descoperirile arheologice care au scos la lumină obiecte decorate cu acest motiv. Practic el poate fi urmărit constant de-a lungul epocilor istorice. Ornamentului i s-au dat mai multe înțelesuri de către diferiți cercetători. Astfel este considerat ca făcând parte din motivele cosmomorfe ca reprezentare a fulgerului de către Mărgărita Miller-Verghy și Nicolae Dunăre.²² O concluzie interesantă ne oferă sculptorul Ioan Marchiș în teza sa de doctorat: „dacă figura umană este reprezentată în formă de Λ , atunci alăturarea mai multor secvențe, simbolizând omul ($\Lambda\Lambda\Lambda$) trădează deplasarea figurii înspre dreapta sau invers”²³.

Această linie în zig-zag apare foarte ades între ornamentele porților atât în Gorj cât și în Maramureș. (foto 4 a și b)

Triunghiul, figura geometrică ce apare foarte adesea între ornamentele de pe arhitectura în lemn din cele două zone supuse atenției noastre. Simbolistica lui este foarte interesantă fiind legată de cifra trei. Triunghiul echilateral este reprezentarea divinității supreme, cel isoscel corespunde numărului de aur, cel orientat cu vârful în sus este reprezentarea bărbatului, iar cu vârful în jos cel al femeii; două triunghiuri echilaterale suprapuse formează pecetea lui Solomon. El apare pe porți realizat prin cioplire și scos în evidență clar, de multe ori formând baza pentru reprezentarea pomului vieții, sau incizat alături de cerc și alte motive geometrice. (foto 5 a și b)

Rombul ca element decorativ se pierde în negura timpului. „Se pare că pe teritoriul țării noastre este unul dintre cele mai vechi ornamente dacă luăm în considerare falanga de cal găsită la Dubova, în Regiunea Porților de Fier, falangă ce are ca decor un romb cu interiorul hașurat cu linii. El este considerat simbolul feminin prin asemănarea lui cu vulva. În același timp este format din două triunghiuri și în cazul în care forma acestora este prelungă poate semnifica legătura între cer și pământ și chiar unirea între sexe. Mărgărita Miller-Verghy subliniază vechimea ornamentului în arta populară românească și face în același timp o incursiune în istoria umanității care poate explica vechimea și persistența lui în mai

²² Mărgărita Miller-Verghy, *Vechi motive decorative românești*, București, Editura Vestfala, 2007, p. 70, și Nicolae Dunăre, *Ornamentică tradițională comparată*, București, Editura Meridiane, 1979, p. 81

²³ Ioan Marchiș, *Simbolica artelor non-verbale. Aplicații hermeneutice*. Baia Mare, Editura Ethnologica, 2011 p. 124.

multe culturi ale lumii antice. Subliniază prezența acestuia încă în scrierea cuneiformă ca semn pentru soare, reprezentarea fiind realizată prin patru linii egale așezate în jurul unui centru. Rombul persistă și azi în arta populară românească, fiind redat pe obiecte din lemn, pe țesături, pe ceramică etc.”²⁴

Rozeta, de fapt o reprezentare a soarelui, este motivul decorativ nelipsit de pe poartă. „Pornind de la crucea înscrisă în cerc, jocul cu compasul a dus la realizarea rozetelor cu șase sau mai multe brațe. Rozeta este cu adevărat rezultatul jocului cu compasul brațele interioare fiind realizate din unirea unor arce de cerc. Două arce de cerc, așezate față în față, și care pornesc din centrul cercului de bază și se opresc la periferia lui formează un braț al rozetei.”²⁵ Privind aranjarea brațelor rozetei în cerc ai impresia că sunt petalele unor flori ceea ce l-a determinat pe Nicolae Dunăre să numească rozetele cu șase brațe „rozete din petale de flori”. Acest tip de rozetă este cel mai întâlnit pe porți indiferent dacă ne referim la cele din Gorj sau la cele din Maramureș. Pe lângă acestea care reprezintă soarele static întâlnim și soarele în mișcare reprezentat de rozetele-vârtej. (foto 6 a și b)

Funia care se ridică pe picioarele porților în încercarea de a atinge cerul este unul din cele mai vechi motive decorative în arta populară românească. Funia răsucită apare pe aproape fiecare poartă creată în ambele zone supuse atenției noastre. Toți cercetătorii artei populare consideră că acest ornament face legătura între cer și pământ. Că ea reprezintă încercarea de a accede la cer ne-o spune și prezența ei ca un brâu ce cuprinde aproape toate bisericile de lemn.

Pomul Vieții rămâne „una dintre cele mai bogate și mai răspândite teme simbolice”. Cu origine preistorică, întruchipând în formă poetică visul irealizabil al „tineretii fără bătrânețe și al vieții fără de moarte”, evoluția lui poate fi urmărită de-a lungul timpului în arta tuturor popoarelor lumii²⁶ și „este o moștenire a dendolatriei, cultul arborilor, cult de circulație universală”.²⁷ Aceasta se datorează faptului că prin rădăcini, trunchi și coroană el leagă lumea subterană de cea terestră și de cer²⁸. Poate de aceea, în ceea ce privește Arborele Vieții, fiecare popor are aproape de suflet o esență proprie, specifică ariei geografice în care trăiește respectivul popor, specie ce se remarcă în primul rând prin măreție. Importanța lui pentru omenire este subliniată și de faptul că motivul lui a fost preluat de tradiția creștină. În el stă ascuns cel ce reușește să o ademenească pe Eva și cu fructele lui o amăgește. Din el se va realiza crucea, „instrument de tortură și izbăvire”, având ca semnificație „prin moarte spre viață; prin cruce spre lumină”²⁹.

²⁴ Ecaterina Janeta Ciocan, *MOTIVE GEOMETRICE PUNCTUL, LINIA, TRIUNGHIU, PĂTRATUL, ROMBUL, CERCUL pe obiecte de artă populară ale zonelor etnografice din județul Maramureș: Țara Lăpușului, Țara Chioarului, Țara Maramureșului, Țara Codrului*, în Revista de Lingvistică și Cultură Românească, limbaromana.org nr. 5/2015

²⁵ Idem

²⁶ Paul Petrescu, *Motive decorative celebre*, București, Editura Meridiane, 1971, p. 39.

²⁷ Cristea Gheorghe, Dăncuș Mihai, *Maramureșul un Muzeu Viu în centrul Europei*, Editura Fundației Culturale Române, București 2000, p. 128

²⁸ Constantin Prut, *Calea rădăciță*, București, Editura Meridiane, 1990, p. 79.

²⁹ Jean Chevalier; Alain Gheerbrant, *Dicționar de simbluri*, vol I, ed. cit., pp.131-132.

Atât în Maramureș cât și în Gorj el apare în toate variantele descifrate de ilustrul cercetător al culturii populare românești, Paul Petrescu: traco-dacic, elenistic și iranian. Tiparul traco-dacic este reprezentat de brad care pornește de la baza stâlpului și se înalță spre cer, pe când cel iranian pornește de pe cercuri segmentate în patru ramificându-se formând pomul cu coroana simetrică. Pomul vieții ca tipar elenistic apare ca floare în glastră. (foto 7 a, b și c)

Motivul antropomorf. Imaginea omului apare destul de rar pe porți și doar în Maramureș. El a apărut pe porți datorită funcției sale apotropaice de apărare a gospodăriei, a casei, a celor care o locuiesc de forțele malefice care „abia așteaptă să poată face rău”. Atât meșterii cât și proprietarii porților îi numesc „păzitorii” și ei apar ca imagine unană integrală, dar fără a putea individualizată; doar prin reprezentarea capului și aici apar încercări de portretizare; sau apare doar mâna ca reprezentare a întregului. (foto 8 a, b și c)

Păsările le regăsim pe porți: sculptate pe stâlpi sau realizate prin traforare pe aripile porților. „Păsările au incitat dintodeauna imaginația omului, preț de zeci de mii de ani din istoria omului acestea au fost singurele care aveau privilegiul de a se ridica în văzduh unde se află locuința divinității supreme. Nu e de mirare atunci că omul și le-a imaginat ca mesagere înspre și dinspre acesta.”³⁰ În imaginația omului, pasărea este singurul animal care se opune șarpelui, cel pedepsit de Dumnezeu cu lipsa picioarelor și a aripilor în momentul în care a reușit să o ispitească pe Eva. Vorbind la general despre păsări, I. D. Ștefănescu consideră că cele ce apar pe porțile maramureșene „înfățișează sufletele morților, care stau de veghe în jurul urmașilor”³¹. Totuși pe poartă apar mai multe păsări. Probabil că păsările numite *cuci* reprezintă sufletele la care se referea cercetătorul. (foto 9 b) În cazul în care sunt sculptate ele stau pe o creangă sau pe o frunză, cele traforate între frunze sau ramuri în ambele cazuri fiindu-ne sugerat de fapt pomul vieții. Una din numeroasele păsări care l-au înconjurat pe țăranul nostru și căruia i-a găsit un loc de cinste pe poartă este *cocoșul*. (foto 9 a) Sigur că el este în primul rând un simbol solar, dar are un pronunțat rol de apărare împotriva spiritelor rele, rol explicat sugestiv de Ion Ghinoiu: „având darul de a cânta în preajma miezului nopții, moment de cumpănă, când se credea că se confruntă spiritele bune cu cele rele, poporul a pus la hotarul dintre ele un paznic de nădejde, cocoșul.”³² Când învelitoarea porții a fost realizată din tablă, cocoșul a putut fi urcat chiar în vârful porții de unde vizibilitatea este clară și totală. *Porumbii* însă ne trimit cu gândul la duhul sfânt adus și el aproape de gospodăria țăranului prin reprezentări sugestive pe poartă. (foto c) *Păunul*, imaginea vanității și a frumuseții este în același timp o pasăre solară datorită cozii pe care și-o poate roti. În compozițiile ornamentale cel mai adesea este asociat cu Pomul Vieții așa cum apare pe poarta din Gorj. (foto 10 b)

³⁰ Janeta Ciocan, *Lumea animală transpusă pe obiecte din lumea satului tradițional. Motive avimorfe și sauriene*, în Drobeta XXIV, Drobeta Turnu Severin, 2014, p. 256

³¹ I.D. Ștefănescu, *Arta Veche a Maramureșului*, București, Editura Meridiane, p. 37.

³² Ion Ghinoiu, *Comoara satelor*. Calendar popular, Editura Saeculum Vizual, București 2009, p 53

Șarpele ni se pare cel mai interesant dintre motivele zoomorfe. Acesta este un simbol dual „fiind unul din cele mai complexe simboluri, încorporând spiritual binele și răul”.³³ În zonele din nordul României șarpele casei avea o conotație aparte. Prezența lui la casa omului însemna prezența strămoșilor care vegheau la bunăstarea urmașilor. Disparația șarpelui casei se constituia în avertismente că pentru familia respectivă urmează o perioadă de încercări. Moartea șarpelui casei în culcușul său însemna că acea generație va fi și ultima din neamul respectiv. Probabil că datorită primei credințe, atunci când nu aveai un cuib de șarpe la casa ta îl aduceai punându-l pe poartă, pe cerceveaua geamului, pe ușa de intrare din casă, pe masă etc.

Nu putem trece cu vederea și faptul că el este și o reprezentare a răului, un slujitor devotat al diavolului. Uneori interpretarea pe care o putem da apariției sale pe unele obiecte poate aparține ambelor simțăminte ale țăranului legate de șarpe. Pentru o explicație clară redăm mai jos o legendă locală care descrie foarte interesant șarpele. În vremea când trăia în Rai, alături de fratele său Dumnezeu, șarpele avea picioare și aripi. După ce a reușit să o ispitească pe Eva, drept pedeapsă, i-au fost luate și lăsat să se târască pe pământ într-o luptă continuă cu oamenii. Șarpele își dorește să ajungă din nou în lumea din care a fost alungat și o poate face doar în cazul în care nu va mușca nici un om timp de doisprezece ani. Reprimit în Rai, primește înapoi aripile, picioarele și puterea de a stăpâni fulgerele și tunetele, putere pe care și-o va manifesta în timpul Apocalipsei. Oricum el va fi cel mai mare dușman al dracilor și-i va trăzni oriunde îi întâlnește. Am redat această legendă pentru a prezenta o poartă maramureșeană datată la 1907, din satul Săliștea de Sus aflată azi în Muzeul Satului din Sighetu Marmației. Poarta are doar doi stâlpi pe fiecare apărând un șarpe care se înalță spre cer, dar el este așteptat de doi îngeri. „Nu este clar pentru cititorul de azi dacă îngerul are rol de a păzi intrarea în cer de intruziunea <<îngerilor căzuți>> sau îl așteaptă pe cel ce și-a ispășit păcatul”.³⁴ (foto 10 a)

Despre porțile din Gorj și Maramureș se pot scrie multe pagini atât legat de meșteșug cât mai ales în ce privește semnificația ornamentelor. Dacă zona Gorjului suferă de mult timp de dispariția meșterilor care să perpetueze meșteșugul, în Maramureș, cel puțin până acum 10-15 ani poarta era considerată un brand. Din păcate, dorința de a epata, a demonstra că starea materială este deasupra altora a făcut ca zona să fie împânzită de garduri și porți din oțel inoxidabil de un gust cel puțin îndoielnic. Am descoperit de curând, cu deosebită plăcere albumul fotografic ROMANIA publicat la Leipzig în 1933 de către Hielscher Kurt a cărui concluzie ni se pare revelatoare, chiar scrisă în 1933 rămâne pertinentă și pentru zilele noastre: „de cultura acestei țări binecuvântate de soare se apropie norii grei ai occidentului: praful civilizației care înăbușe orice viață plină de culoare. Unele sate au și fost învăluite, norul cenușiu acoperă tot mai mult uneltele strămoșești și culoarea veselă

³³ Ghinea Laura, *Noile modele maramureșene între ficțiune și realitate*, Editura Universității de Vest, 2007, p. 96

³⁴ Janeta Ciocan, *Op. Cit.* p.264

a costumelor, înecându-le în monocromia stinsă a modei de pretutindeni. Așa își pierde treptat, un popor cu simț artistic, străvechea sa înfățișare.”³⁵

Foto împrejurii

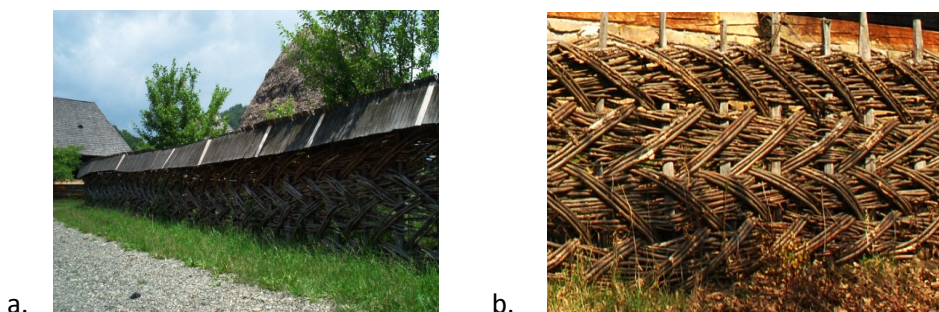

Foto 1. Garduri din nuiele împletite

Foto 2. Garduri din lețuri

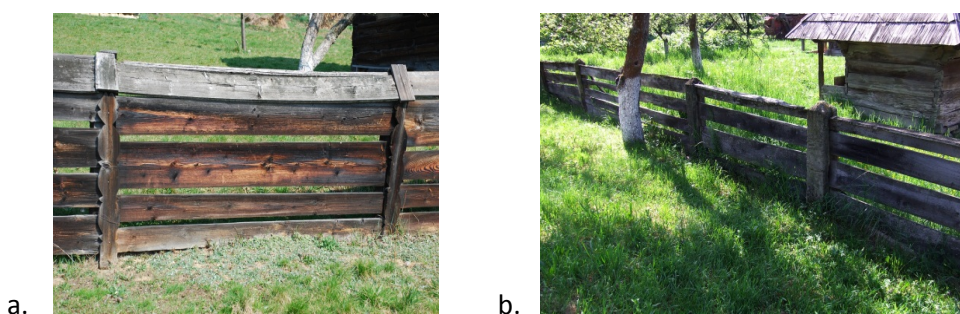

Foto 3. Garduri din scândură

³⁵ Sursa internet postat în 20.02.2014 de către Augustin Krysta

Foto Porți

Foto 1 a Poartă din satul Sârbi - Țara Maramureșului și b. Poartă din Gorj

Foto 2 a Fruntar și chituși la poartă din Țara Maramureșului și b. la poartă din Gorj

Foto 3 a. Poartă din satul Breb - Țara Maramureșului și b. Vraniță din satul Mara - Tara Maramureșului

Foto 4 a. Linia în zig-zag pe o poartă din Gorj și b. Pe o poartă din Maramureș

Foto 5 și b. Reprezentări ale triunghiului pe porți

b.

Foto 6 a rozetă pe o poartă din Gorj și b. Rozetă pe o poartă din Maramureș

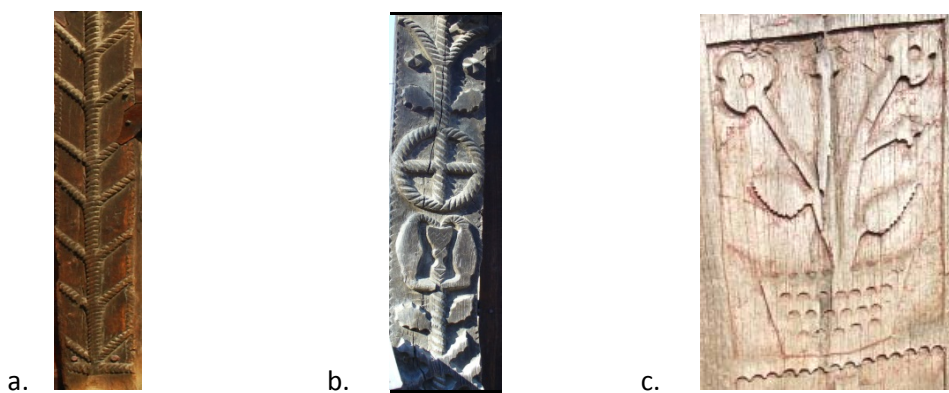

Foto 7. Pomul vieții a. Tiparul daco-tracic; b. Tiparul iranien; c. Tiparul elenistic

Foto 8. Reprezentări uname pe porți în Maramureș.

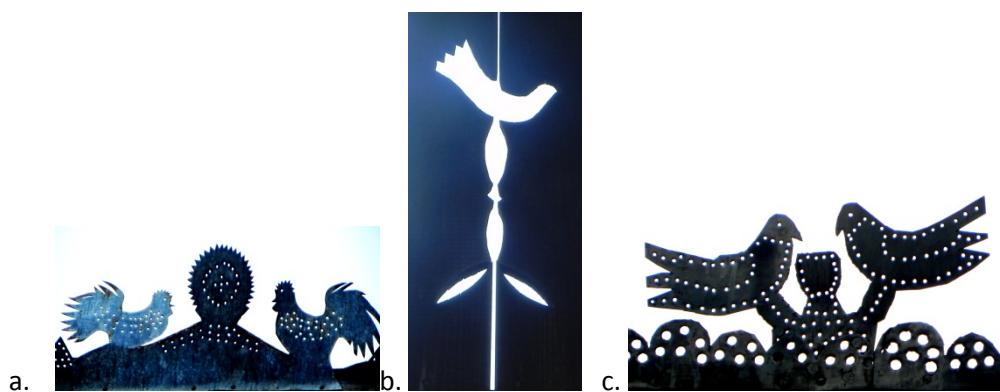

Foto 9. Reprezentări de păsări pe porți.

a.

b.

Foto 10. a. Poartă pe doi stâlpi din Țara Maramureșului datată 1907 pe doi stâlpi și cu motivul șarpelui și b. Poartă pe doi stâlpi din Gorj cu motivul păunului

a.

b.

Foto 11. Porți pe trei stâlpi a. din Gorj și b. din Maramureș

a.

b.

Foto 12. Porți pe patru stâlpi a. din Gorj și b. din Maramureș.

Foto 13. Poarta Traian Bîlțiu Dăncuș, datată 1935,
azi în Muzeul satului din Baia Mare.

Foto 14. Poarta de intrare în Muzeul satului Baia Mare pe șase stâlpi, opera
marelui meșter popular Găvrilă Hotico Herenta.